

IN MEMORIAM: MARIJAN LIPOVŠEK

LIRIČNI OPISOVALEC GORSKIH BREZPOTIJ

FRANCE ZUPAN

Pride čas, ko je treba reči zbogom. Za nekdanjimi Skalaši je lansko leto odšel tudi **Marijan Lipovšek** in njegovi domači so se poslovili od njega mrzlega decembrskega dne na ljubljanskih Žalah. Rad bi mu povedal v slovo nekaj besed, za katere prej nikoli ni bilo prave priložnosti.

Nikdar nisva plezala skupaj in najina srečanja v gorah so bila — če izvzamem tistega pod Rodico — le bežna. Tudi če ne bi bilo generacijske razlike, se verjetno v mojih plezalskih dneh ne bi nikdar navezala na isto vrh. Plezal je sam ali pa je imel svoje plezalne tovariše: **Avčina, Alekso, Prevorška, Modeca, Šarabona, Pipana** in kasneje v zrelih letih odlične plezalce mlajše generacije: hčerko Barbko, nečaka Andreja.

Pa ne, ker ne bi imel Lipovška rad in ga cenil kot glasbenika, alpinista, mojstra pisane besede in predvsem kot dobrega, visoko etičnega človeka — sploh ne!

Vzrok je najbrž v tem, da sva si bila različna v pojmovanju alpinizma in sva imela različen slog hoje v gore, če naj že tako imenujem tisto, kar sva svoje dni počela v gorah. Lipovšek je bil od vsega začetka izrazito umetniška duša, iskalec lepote — nič drugega me ni tako presunilo kot dogajanja, v katerih se je kazala narava, je zapisal.

Mimogrede — nekaj nas je, ki smo navajeni mogočnih razsežnosti gorskega prostora in čudovito lepih prizorov, kakršne videvamo v gorah, pa imamo zato včasih težave pri uživanju umetnosti — mislim tu na upodabljaljočo umetnost in arhitekturo. Podzavestno se nam vidijo mnoga velika dela človeških rok, o katerih gre slava po svetu, nekam majhna in klavrna; najbrž ne vzdrže primerjave s tem, kar nudijo očesu gore; razvajeni smo. Drugače je z glasbo: gore in glasba gredo čudovito skupaj. Še prav posebej velja to za Lipovška: v glasbi je dosegel svojo umetniško izpolnitev in visoka poklicna priznanja.

Trinajstleten je doživel pretres prvega stika z veliko glasbo: »Beethoven mi je govoril tisto, kar sem sam čutil, tisto, kar je bil tudi moj svet. Svet hrepenenja, izpovedovanja brezdanje lepote... kako se mi je ob vsakem koraku odpirala nova lepota!...«

Dobro leto kasneje je po dolgi in mučni hoji na Veliko planino zagledal Grintovce, vse rdeče v večerni zarji, globoko zasnežene. »V hipu sem vedel: to so prave gore, takšne so. In od tedaj so ostale v meni, močne in mogočne, kot tudi glasba. Vzporedno sem zajemal iz enega in drugega bogastva, ki mi ju je dajalo življenje.«

DUH DAJE TELESU NESLUTENO MOČ

Njegovi plezalni in drugi podvigi v gorah skoraj nikoli niso minili brez zapletov, ki so zahtevali, če že ne drugega, vsaj močnih živcev od vseh sodelujočih. Nehoteni bivaki so sodili k njegovemu osebnemu slogu,

da sploh ne govorim o velikanskem tveganju, kadar je plezal sam. Ali ni že veliki **Willo Welzenbach** zapisal, da je sreča karakterna lastnost alpinista? Lipovšek je bil velik srečnik. Dejstvo je, da je Lipovšek v gorah živel veliko bolj nevarno kot vrhunski alpinisti... in to v tehnično lahkkih smereh. Ni bilo v njegovi naravi, da bi iskal nove, še nepreplezane »probleme« in očitno ga tehnična, športna stran alpinistike ni preveč zanimala, toda doživlja je imel, kamor koli je šel. In znal jih je imenitno opisati.

Sam je zapisal, da je podcenjeval primerno pripravo za strmo alpinistiko in se zanašal le na duha, ki daje telesu nesluteno moč in zagon... toda prav zato so njegova pota v gore, hoja po brezpotjih, iskanje prehodov in spoznavanje novih predelov tako sijajne avanture. Če se je le dalo, se je izgubil, kot nalašč je nastopilo slabo vreme, megla, dež, sneg, in priznati je treba, da bi človek z manj močne volje, manj vedrega in neomajnega duha obupal in se vdal v usodo. Res je, da ni bil atlet v današnjem pomenu besede, toda njegovo telo je bilo sposobno prenašati napore; ni ga prizadel mraz in bil je na svoj miren način izredno pogumen mož, čeprav včasih malo šibak v orientaciji.

Ko sta ga — že v zrelih letih — hčerka Barbka in **Drago Zagorc**, oba takrat moderna plezalca najvišjega razreda, popeljala v Čopov steber in ko so to plezanje, tehnično prav gotovo najtežje v njegovi karieri, opravili naglo, igraje, brez običajnih zapletov in dogodivščin, je bil pravzaprav malce razočaran. Opis te plezarije še zdalec ni tako nabit s čustvi kot je opis plezanja izpred desetletij (1948), ko sta se v razmeroma lahki Dolgi nemški smeri z Alekso — muzikus in slikarica — zaplezala. Dobila ju je tema, čepeča pod previsom je vso mrzlo, tegobno noč močil dež. Drugo jutro nista vedela, kako naprej in po tesnobnih trenutkih je nazadnje Marijan srečno izplezal... Da, to je bila avantura v gorah, z vsemi elementi grozljive, toda čudovite poezije! Tam nekje sredi stene mu je takrat rekla Aleksa: »Kakšen obraz imaš! Čisto drugačen kakor v dolini, kar sveti se ti!« In Lipovšek zapiše: Notranji žar, ki je gorel 149

v obeh od globoke sreče, ji je spremenil pogled. Videla je več, kakor je bilo res, res na zunaj, za trezno oko. Ni me sram povedati, da sva bila ginjena, da sva se zavedala te najine prve poti v tej smeri kakor najsvetlejših trenutkov v življenju, kakor da se dotikava neznanih skrivnosti te stene, obdane s človeškim hrepenenjem, sanjami, željami in nekaterikrat tudi s trpljenjem...

Čopov steber? Športni dosežek, brez dvoma, toda ne dosti več. Razlika v obeh opisih pove vse — ne samo o Lipovšku, tej iskreni duši, ki mu je bilo tuje vsako postavljanje. Pove tudi o dejstvu, da intenzivnost doživetja ne narašča premo sorazmerno s težavnostno stopnjo.

IGNORIRANJE ŠPORTNEGA TRENINGA

Ni treba ponavljati, da so nam, prvi povojni generaciji ljubljanskih plezalcev, naši vzorniki vbili v zavest drugačen pristop do gora in do plezarije. Še slišim velikega **Borisa Režka**, ki je bil za nas, mulce, najsugestivnejša osebnost med tedanjimi plezalc, kako je ob večerih v stari koči na Kamniškem sedlu govoril o »alpskem činu«. Da pa je Boris znal pripovedovati, vedo tisti, ki so kdaj z njim sedeli za mizo...

In s tem je bilo vse povedano. Prepričal nas je in verjeli smo, da je alpski čin najpomembnejša stvar na svetu! Alpski čin je pomenil spoštovanje do stene, do velikih alpinistov in gorskih vodnikov, o katerih je pripovedoval, do plezalskega opravila, ki mora biti opravljeno v velikem slogu, suvereno... Nekaj fizične priprave, kot na primer »Prusikova telovadba za gorohodce«, mečkanje časopisnega papirja za močne prste in obešanje po vejah je bilo že dovolj, da je naš pritlehni duh v stenah lahko mirno prepustil težavno opravilo telesu in se mu ni bilo treba po nepotrebnem naperjati.

Lipovškovo ignoriranje športnega treninga je razumljivo za njegov čas, saj je bil spomin na **Klementa Juga** in njegov voluntarizem še v zraku. Danes je težko verjeti, toda še tista leta okrog 1950. je bilo nekaj naših vrstnikov, ki so tako verjeli v moč volje, da jih ni zanimala telesna priprava, kakorkoli je že bila primitivna v primeri z današnjim treningom plezalcev. Žal niso imeli sreče in je nekaj pomladanskih vremenskih preobratov, ki so jih zalotili v smereh četrte stopnje, kruto pokazalo, kako so se motili.

Prvo srečanje z Lipovškom je bilo nepomembno, vendar sem si ga zapomnil: z **Mihcem Verovškom**, sošolcem iz gimnazije, sva se odločila za velepodvig: zimski vzpon po plezalni poti na šmarnogorsko Grmado. Na zadnji ploščadi tramvaja za Šentvid sva ponosno razkazovala svoje cepine, moj je bil predvojni Fulpmes iz starinarnice za Ljubljano za neznansko dolgim ratiščem. Gospod z očali in nahrbtnikom, ki se je očitno tudi podajal nekam ven iz Ljubljane, si naju je prijazno ogledoval in se razumevajoče nasmihal. Vedel sem, da je to Lipovšek, ki tudi »hodi v hribe«, kdo pa sva midva, o tem seveda Lipovšek ni imel pojma.

Enkrat leta 1953 ali 54, v poznem poletju, nas je PZS poslala v Gesäuse in z nami je bil tudi Lipovšek. Kakih

dvajset let starejši je bil in ne morem reči, s kom je takrat pravzaprav plezal — tudi v svoji knjigi nikjer ne omenja te odprave. Popoldne smo se po plezarijah v tistem nekam puščobnem gorovju zabavali s plezanjem po skalnem bloku nad kočjo. Kdo se je pojavil pod bolvanom in se temperamentno, z nekimi žarom zagnal v tisti previsni, gladki skalni čok?

Marijan Lipovšek, seveda! Moral je odnehati, to pač ni bilo zanj, pa vendar mi je ostalo v spominu, s kakšnim zamahom se je Marijan spravil na delo, brez ogledovanja, brez preračunljivosti... danes bi rekli »na pogled«... Tak je bil, spontan, simpatičen.

KULTURNA SFERA ALPINISTIKE

Ni bil plezalec prvopristopnik, ni plezal novih smeri ali pomikal mejo možnega navzgor, ni bil gorski reševalec, ne gorski vodnik, ne funkcionar v planinskem društvu, ni hodil na odprave niti v Zahodne Alpe, kaj šele na Himalajo... Niti na trekingu ni bil — skratka, po današnjih merilih pravi nihče. Hodil je naokrog s starimi smučmi in tako predpotopno vezjo, ki se je snela in jo je izgubil, kar je bilo tudi krivo, da je zamudil in dva dni ostal v snegu pod Rodico, v snežnem meteuju in v nočeh, ki jih je stoično preživel na planem, v tako stari, neugledni vetrovki, da jo današnji smučar ali planinec, ki kaj dá nase, niti pogledal ne bi... da ne govorim o usnjenih smučarskih čevljih, kakršne dandanes lahko vidimo le še v planinskem muzeju — če bi ga imeli.

Pa vendar je bil Lipovšek eden od naših najiminennejših alpinistov svojega časa. Pri tem mislim na njegov odnos do gora, ki se jim je vedno bližal ponižno, z ljubeznijo. Vsaka pot v gore, pa naj je šel sam raziskovat divje severno ostenje Kočne ali na idilično planino v Lazu, je bila zanj praznično doživetje, ki ga je seveda znal opisati na čisto poseben način.

Tako je nastala knjiga Steze, skale in smučišča, ki jo je leta 1962 izdala Mladinska knjiga in ki jo je uredil in spremno besedo napisal **Vlado Vodopivec**, črno bele fotografije pa so deloma Lipovškove in deloma **Janka Ravnika**. Opombe in pojasnila so branje, ki sodi zraven in je škoda, da so jih v novi izdaji leta 1978 opustili. Stare črno bele fotografije so izžarevale za vedno izgubljeno poezijo tistih let, ko so bile gore drugačne — samotne, brez žičnic in avtomobilov na Veliki planini, ko so kopasti beli oblaki tako mirno jadrali v poletnih dneh nad vrhovi ali pa je samotna, v nedotaknjeni celec vrezana smučina pripovedovala zgodbo o žareči belini, visokogorskem soncu in modrem nebu... doživetje, ki ga je bilo treba prigarati in je bilo zato tudi tako dragoceno.

Priznam, da sem bil razočaran, ko sem v drugi, dopolnjeni in sploh veliko bolj elegantni izdaji na imenitnem papirju zagledal barvne fotografije, ki so brez dvoma čudovite — toda nekaj je bilo narobe. Mogoče sem le nergač, toda težko me bo prepričati, da niso črno bele fotografije iz tistih daljnih let dostikrat bolj polne sporočila in puščajo več prostora naši domišljiji kot najbolj pisane barvne fotografije. Navsezadnje,

kakšna izrazna moč je, na primer, v preprostih, skoraj asketskih črno belih linorezih z gorskimi motivi tudi že pokojnega slikarja, pisatelja in plezalca **Eda Deržaja!**

Kakorkoli že obrnemo, generacija, ki ji je pripadal Lipovšek, je dala vrsto velikih imen ne samo v plezanju, ampak tudi v kulturni sferi alpinistike. Med moje najljubše knjige še vedno sodijo **Gregorin** »Blagoslov gora«, Režkov »Svet med Grintovci«, Deržajeve »Podobe« in »Gruh« — in Lipovškove »Steze, skale in smučišča«, čeprav je nastala iz popolnoma drugega občutja kot, na primer, Režkovo silaško, mračno pisanje. Prav zato, ker je bil Lipovšek tako drugačen, njegov pristop do gora in plezarije neobremenjen z »alpskim činom«, me je tako privlačil.

ČLOVEKOVA DOŽIVLJANJA NARAVE

Predvsem — mislim, da sem to že omenil — je tu njegova iskrenost. Nikoli se ne dela junaka, čeprav je bil pogosto v ekstremno nevarnih situacijah, noče biti globokoumen mislec, ni ga sram izpovedati svojih čustev, kakršna so pač takrat bila, preprosto se z vsem svojim bistvom predaja uživanju lepote. Dobro se je zavedal, da samo lepoti odpiramo svoja srca in to lepoto je odkrival tudi na zimskih popotovanjih po Menišiji in Bloški planoti, na Golni vrh — torej ne samo v visokogorju. Če za koga, potem velja prav zanj, da se tipičen Slovenec enako dobro počuti med gorami, v dolinah ali v ravninah in s tem dokazuje in čuti, da je njegova domovina kljub vsem nasprotjem celota. Ali ne kažejo stare cerkvice, posejane po gorah in skalnih višinah, popolne vzajemnosti gorá in ravnin v Sloveniji?

Danes vemo, da so te cerkvice na izbranih višinskih točkah načrtno nadomestile prastare, nekoč poganske svete kraje z novo religijo, toda magična privlačnost teh krajev je ostala. Lipovšek, senzibilen, kot je bil, je to nezavedno občutil in užitek je brati opise njegovih samotnih popotovanj po sredogorju in kas-

neje tudi višje po pozabljenih, redko obiskanih poteh. Temu delu svoje knjige je dal naslov Steze — pa so vmes smučarske ture, raziskovanje brezpotij Julijcev in Grintovcev, so doživetja pomladi, ko se popotnik vrača z belih vrhov dol v doline, kjer že rahlo zelené bukke in se oglašá kukavica, so doživetja vročih poletnih dni, kasneje melanholija in orgije jesenskih barv in je zima, ki jo doživlja ob ugrezanju smuči in šelestenju pršiča.

Človekovo doživljanje naredi gore za tisto, kar mislimo, da so. Saj, kar so, le sami določamo v spoznanju in s svojimi doživetji ob njih, kot je zapisal.

Prav zato bom še jemal v roke in prebiral Lipovškovo knjigo in prav čutno užival ob njegovem opisovanju smuških tur po bohinjskih gorah, ob poletnih in jesenskih potepanjih po gorah. Redkokdo je znal tako razkošno, lirično in živo opisovati vse tisto, kar imamo radi v gorah — brezmejne daljave, ki se nudijo pogledu z vrhov, bleščanje belih pobočij in šelestenje srenca v smučarskih zavojih, hladne skalne stebre, ki v jutranjih sencah kipe kvišku, nekam v očem nedostopne višave, molčeče žrelo globine, ki se odpira pod plezalcem, pa očem prijazna pobočja planin in gozdov, kjer se spočije utrujeno telo in oko v zelenju in mehkih oblikah.

Res je, z Lipovškom sva se pravzaprav zelo malo pogovarjala — bežna srečanja v mestu, nemara še največ takrat, ko je na svojem domu v Gosposki ulici priredil večerjo za vse, ki smo bili zraven v tistih nepozabnih februarjskih dneh pod Rodico leta 1973, ko smo ga našli po dveh težkih nočeh, prebivakiranih na planem, v snežnem metežu in viharju, neverjetno bodega duha, mirnega in takega kot vedno — prijaznega in polnega zanimanja za počutje drugih.

Mogoče to njegovo zanašanje na močnega duha in voljo le ni bilo tako nepraktično, kot se mi je nekoč zdelo.

Kakorkoli, tisto, kar nam je imel povedati, je zapisal in lahko se bomo vedno znova pogovarjali z njim: najbrž si je to tako tudi želel.

Misli na prihodnost, varuj naravo

Evropsko leto varstva narave je z osrednjo slovesnostjo v Cankarjevem domu zaključilo svojo pozornost s tem, da je občinstvu Ministrstvo za okolje in prostor predstavilo skoraj celotno dejavnost, ki je bila naravnana na ta evropski poudarek.

Moto »Misli na prihodnost, varuj naravo« je spremljal slovensko javnost vse leto, in sicer z mnogimi javnimi manifestacijami, ki niso ostale brez odmeva. Knjižica, ki predstavlja te aktivnosti, nas obvešča, da je bilo izpeljanih nič manj in nič več kot 63 odmevnih javnih nastopov v taki ali drugačni obliki. Mednje so uvrstili tudi Planinski vestnik, ki je v letu 1995 »pokazal velik poudarek na temah v zvezi z Evropskim letom varstva narave. Na vseh naslovnih je znak ELVN opozarjal na leto, posvečeno varstvu narave.«

Naj posebej poudarim, da so bile v tem pogledu marljive nevladne organizacije, saj beležijo kar 39 javnih nastopov s poudarkom na varstvu narave, medtem ko so ustanove in posamezniki bili udeleženi z desetimi, ministrstva pa z dvanajstimi vsebinski akcijami v slovenskem prostoru. Reči je treba, da je bilo zanimanja mnogo več, saj je ministrstvo za okolje in prostor navedlo podatke, da so prejeli preko 500 projektov, ki pa jih niso mogli dovolj finančnih težav vseh udeležani.

Ob tej priložnosti, ki so v Cankarjevem domu zaključevali to Evropsko leto varstva narave, je bilo avditoriju sporočeno tudi nekaj zanimivih misli. Izstopala je ugotovitev, da antropocentri-

v nobenem primeru ne ustreza naravnim zakonitostim, saj vendar krilatica »Človek je krona stvarstva« ne more obveljati za vse večne čase, posebno ne, kadar gre izrecno za varstvo naravnega okolja. In še zlasti ne, ko danes vidiš, kako prav človek s to svojo »krono« še vedno omadežuje naravno prvobit. In to ne glede na to, da je prav ta odnos v skrbi do narave, ki jo gojimo, morda tudi s takim poudarkom, kot ga predstavlja leto varstva narave, tisti problem, ki ga ne moremo do potankosti razložiti. Namreč, do kam sploh seže naša skrb do naravnih fenomenov. In naprej: kaj pa, če je vse skupaj zavito v skrivnostno tančico, ki ji pravimo: Dejstvo je, da smo tudi mi del narave s svojim razumom, s svojo dejavnostjo, s svojimi obnašanjem in ravnanjem. Kolikokrat pa je narava sama segla po sami sebi in uničila cele krajine, živalske in rastlinske vrste?

Ne glede na to se moramo zavedati, da ta antropocentričen, ki postavlja človeka v središče narave, ne prinaša človeštvu in ne naravi ustrezne prihodnosti, skratka, ne prinaša nikomur nič dobrega. To še posebej, če poznamo tudi problem, ki smo ga označili z »načelom distributivne pravičnosti«, kar naj bi pomenilo nekakšno nasprotje nekemu egoističnemu človekovemu centralističnemu gledanju na naravne dobrine in njih izkoriščanje. Danes smo že tam, ko moramo vnašati v svoje načrte z naravo troje obveznosti: rešiti, kar se rešiti da, zmanjšati naš vpliv v naravi in poravnati že storjeno škodo. Vzemimo si to za obveznost vsaj do prihodnjega leta varstva narave, ki nas bo prav tako našlo sredi problemov, kot nas je to, pravkar minulo.

Marijan Krišelj